

PROBLEME ALE RĂSPUNDERII PENALE ALE STATELOR ÎN DREPTUL INTERNAȚIONAL

Olimpiu Aurelian SABĂU-POP*

Abstract: *The paper deals with states' Criminal responsibility in international law. This responsibility occurs as a result of actions and flaws of the state's agencies or of its public officers, actions which are against the norms of international law and against the obligations assumed by conventions.*

Keywords: *Criminal responsibility, International Law, State's Agencies, Public Officers.*

JEL Classification: *K33*

Răspunderea internațională a statului

Această formă a răspunderii decurge din acțiunile sau omisiunile organelor și funcționarilor săi contra normelor dreptului internațional și a obligațiilor asumate pe cale convențională.¹

În ce privește explicarea sau fundamentarea acestei instituții, în doctrina dreptului internațional s-au confruntat două teorii:

Teoria culpei, teorie tradițională, prezentată încă de Hugo Grotius, potrivit căreia faptul care generează responsabilitatea internațională trebuia să fie nu numai contrar unei obligații internaționale, dar trebuie să existe și culpa (dol, omisiune, neglijență). Această teorie a fost criticată pe motiv că este impregnată de elemente psihologice greu de analizat și apreciat, ea este preluată din dreptul civil și nu ar putea fi transpusă *telle quelle* în sfera relațiilor internaționale etc;

Teoria riscului sau a *responsabilității obiective*, potrivit căreia responsabilitatea statului are un caracter pur obiectiv și se bazează pe ideea de garanție (Anzilotti), simplul raport de cauzalitate existent între activitatea statală și faptul contrar dreptului internațional fiind suficient pentru a justifica obligația de despăgubire. Și această teorie a fost criticată, considerându-se că merge prea departe, asigurând individului o garanție absolută și depășind stadiul actual al practicii internaționale, care rămâne încă atașat idei

* Preparator universitar, Universitatea "Petru Maior" din Tîrgu-Mureș, Facultatea de Științe Economice, Juridice și Administrative, Romania. Avocat, Baroul Mureș.

¹ Marian Anghel, *Răspunderea internațională a statelor*, Ed. Lumina Lex, București, 1997, p. 27.

de culpă. Se arată însă că, în stadiul actual al dreptului internațional, orice problemă de răspundere nu se poate pune decât în raport direct cu încălcarea unei obligații internaționale, iar culpa ar putea fi avută în vedere, eventual, în aprecierea caracterului ilicit al faptei, ori în stabilirea cuantumului unor despăgubiri.²

Formele răspunderii internaționale a statului

Doctrina de drept internațional public clasifică în general răspunderea internațională a statelor în trei mari categorii : politică, materială și morală, răspunderea penală a statului fiind foarte controversată.

În literatura juridică se afirmă că ideea de responsabilitate morală a statelor a fost prima, responsabilitatea politică i-a urmat celei morale (fiind invocată de statele puternice față de cele slabe, folosindu-se de pretextul daunelor produse subiecților lor spre a le justifica acțiunile de cucerire și de colonizare); responsabilitatea juridică s-a adăugat apoi, ca un mijloc de apărare a statelor slabe contra pretențiilor celor puternice.³

Cadrul aplicării răspunderii penale a statelor

Pentru a analiza problematica răspunderii penale a statelor, vom face mai întâi o scurtă prezentare a noțiunii de *drept internațional penal* și a instituțiilor aferente.

Apariția dreptului internațional penal se produce abia la începutul sec. XIX, de când încep să existe și reguli de drept penal cu privire la beligeranți. Au contribuit la aceasta și Convenția de la Geneva din 1843 cu privire la Crucea Roșie Internațională, precum și Convențiile de la Haga (1899 și 1907), care au marcat o nouă etapă, având o importanță considerabilă în dezvoltarea dreptului internațional penal, pentru că, deși nu conțineau la acea vreme sancțiunile propriu-zise, consacrarea interdicțiilor prin această codificare a legilor și obiceiurilor războiului, a constituit un element de referință. Răspunderea pentru infracțiunile comise în timpul primului război mondial a fost susținută în doctrină (consultația profesorilor Larnaude și Lapradelle) și consfințită apoi, în tratatul de la Versailles (1919) care a stabilit înființarea unui tribunal internațional având competența de a-l judeca pe Wilhelm al II-lea, fostul împărat al Germaniei, pus sub acuzație publică pentru ofensă supremă adusă moralei internaționale și autorității scrise a tratatelor (violarea neutralității Belgiei și Luxemburgului și a principiilor Convenției de la Haga. S-a statuat, astfel, că responsabilitatea personală pentru actele incriminate cade asupra oamenilor de stat germani. Chiar dacă nu au fost aplicate până la urmă (guvernul olandez a refuzat extrădarea fostului împărat german, iar guvernul german a refuzat extrădarea criminalilor de război și numai șase ofițeri germani, luați prizonieri, au putut fi judecați), aceste prevederi ale Tratatului de la Versailles prezintă o importanță deosebită, fiind pentru prima oară când apare în dreptul internațional noțiunea de crime de război iar un șef de stat este făcut răspunzător pentru politica prin care s-a încălcat dreptul ginților.⁴

Dreptul internațional penal conține ansamblul regulilor juridice stabilite în relațiile dintre state, cu privire la reprimarea crimelor condamnate de morală și justiția internațională. Există autori⁵ care fac distincție între dreptul internațional penal și dreptul penal internațional, arătând că spre deosebire de ultimul care reglementează probleme

² *Idem*, p. 28

³ Paul Fauchill, *Droit international public*, vol. II, Librairie Arthur rousseau, Paris, 1921, p. 127.

⁴ Georg Schwarzenberger, *A Manual of International Law*, Stevens & Sons Limited, London, 1967, p. 97.

⁵ Marian Anghel, *op.cit.*, p. 59.

internaționale ridicate de infracțiunile îndreptate contra ordinii interne a unui stat, dar care se manifestă într-un element de extraneitate și are ca punct de legătură competența legislativă a fiecărui stat, dreptul internațional penal desemnează dreptul penal care vizează faptele prin care se tulbură ordinea publică internațională și care constituie infracțiunile contra ginților iar normele lui sunt stabilite prin acordul dintre state.⁶

În ce privește faptul ilicit care atrage răspunderea statelor, în Proiectul de cod în această materie al Comisiei de Drept Internațional se arată că orice încălcare a obligațiilor internaționale este un act internațional ilicit, făcându-se distincție între crimă internațională și delictul internațional.

Art. 19, al. 2 din proiect definește crima internațională ca fiind faptul internațional ilicit care rezultă dintr-o încălcare de către stat a unei obligații internaționale atât de esențiale pentru ocrotirea intereselor fundamentale ale comunității internaționale, încât încălcarea acesteia este recunoscută ca o crimă de către această comunitate în ansamblul său (de ex., încălcarea unei obligații internaționale de importanță capitală pentru menținerea păcii și securității internaționale, interzicerea sclaviei și a genocidului etc. art.19, al.3). Delictul internațional apare ca orice fapt ilicit îndreptat împotriva aceleiași sfere de relații, care nu este crimă internațională(de exemplu nerespectarea unui acord de transport aerian). Observăm, astfel, că diferența dintre cele două este de ordin calitativ.⁷

Infrațiunea internațională a fost definită în doctrină, printre altele, ca fiind fapta ilicită prin care se violează normele de drept internațional⁸, ea concretizându-se fie într-o *delicta comissiva*, fie într-o *delicta omissiva*, având limitele încadrate între nesocotirea unui acord internațional și declanșarea unui război de agresiune, considerată ca cea mai grava crimă internațională. Observăm astfel că se pune semn de egalitate între actul internațional ilicit (crimă sau delict) și infrațiunea internațională, înțeleasă într-un sens foarte larg, cuprinzând, practic, și fapte care dacă ar fi săvârșite de particulari nu ar intra în sfera dreptului penal, ci în cea a dreptului civil sau contravențional(nesocotirea unui acord, daune minore aduse mediului înconjurător etc).

Răspunderea penală în dreptul internațional

Instituția răspunderii penale în dreptul internațional a evoluat mai ales după cel de-al doilea război mondial. În vechiul drept internațional se vorbea despre o răspundere penală a persoanelor particulare pentru anumite infracțiuni, cărora li se atribuia caracterul unor delicta *iuri gentium*. Întrucât asemenea infracțiuni (de ex. Comerțul cu sclavi, falsificarea de monedă etc.) lezează interesele tuturor statelor, au fost prevăzute în convenții internaționale, cu obligația pentru state de a le incrimina și a le pedepsi în legislația lor națională sau în virtutea unor reguli cutumiare de drept internațional(de exemplu pirateria). Răspunderea statelor se consideră, în general, ca o răspundere de drept civil, o răspundere pentru pagube materiale cauzate altor state sau cetățenilor lor. Nu există o răspundere pentru dezlănțuirea războiului de agresiune, întrucât acesta era considerat un act licit. Procesul răspunderii statelor în dreptul internațional se rezolvă în cadrul raporturilor de forță dintre state, având expresia în dreptul învingătorului de a

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Proiectul de cod privind răspunderea statelor al Comisiei de Drept Internațional*, în Adrian Năstase, Alexandru Bolintineanu, Bogdan Aurescu, *Drept internațional contemporan*, Ed. All Beck, București, 2000, p. 405.

⁸ Marian Anghel, *op.cit.*, p. 85.

impune statului învins condițiile și limitele răspunderii sale⁹. După primul război mondial, însă, noțiunea de răspundere penală internațională î-și lărgeste considerabil conținutul, din momentul din care războiul de agresiune începe să fie calificat drept cea mai gravă crimă internațională. Apar, astfel, teze noi privind subiectele răspunderii penale internaționale, conturându-se mai multe concepții, dar și numeroase controverse, după cum vom arăta în continuare.

Problema se pune, considerăm noi, între admiterea sau nu a răspunderii penale a statului, alături de cea a persoanelor fizice care au acționat în numele său.

În dreptul internațional penal se face distincție între trei categorii de crime internaționale:

- Crimele contra păcii și securității omenirii, în categoria cărora ar intra agresiunea, propaganda de război și pregătirile de război;
- Crimele de război, cum ar fi folosirea armelor ilicite de ucidere în masă (biologice, chimice, nucleare, necunoscute), otrăvirea fântânilor și a mijloacelor de alimentare a populației etc.
- Crimele contra umanității: genocidul, folosirea armelor nucleare (de exterminare în masă), politica de discriminare și segregare rasială (apartheid).

Totodată, se disting trei categorii de subiecte posibile a fi trase la răspundere penală internațională:

1. **statul**, în cazul în care admitem teoria răspunderii penale a statului;
2. **persoanele fizice**, care acționează în numele lui;
3. **particularii** – persoanele care au săvârșit infracțiuni internaționale neacționând în numele statului (terorism internațional, pirateria maritimă sau aeriană, traficul ilicit de stupefiante, traficul de femei și copii, sclavia și traficul de sclavi, falsificarea de monedă, difuzarea de materiale pornografice etc.).

Ne vom ocupa mai întâi de ultimele două categorii, prima suscitând mai multe controverse.

1. Persoanele fizice reprezentând statul pentru a angaja, alături de răspunderea penală a lor, și pe cea a statului (materială, morală, politică sau, eventual, penală), trebuie să fi săvârșit infracțiunea internațională acționând în numele statului. În proiectul C.D.I. privind răspunderea statelor se arată că un comportament al unui organ al statului este considerat ca fapt al aceluși stat, după dreptul internațional indiferent că acel organ aparține puterii legislative, judecătorești, executive etc., sau că funcțiile sale au un caracter internațional sau intern (art.6). Este, de asemenea, considerat a fi un fapt al statului, comportamentul unui organ public teritorial, în măsura în care, în acea împrejurare a acționat în această calitate. Totodată, intră în categoria organelor reprezentând statul și entitatea care nu face parte din însăși structura statului sau a unei colectivități publice teritoriale, dar care este abilitată de către dreptul intern să exercite prerogativele puterii publice, în măsura în care, în acea împrejurare, a acționat în această calitate (art.7).

⁹ Grigore Geamănu, *Dreptul internațional penal și infracțiunile internaționale*, Ed. Academie R. S.R., București, 1977, p. 265.

Art.8 arată că și comportamentul unei persoane sau grup de persoane intră în această categorie, dacă : s-a stabilit că acționau în fapt pe seama acestui stat sau exercită în fapt prerogativele puterii publice, în cazul absenței autorităților oficiale și în împrejurări care justifică exercițiul acestor prerogative.

2. Particularii, săvârșind infracțiuni internaționale, neacționând în numele statului, vor răspunde penal potrivit dreptului lor național, putând fi antrenată răspunderea statului lor (politică, morală, materială și , eventual, penală), doar dacă statului respectiv i se poate imputa neluarea unor măsuri preventive, pentru a împiedica săvârșirea unor astfel de infracțiuni; în caz contrar, singura obligație a statului este de a pedepsi pe făptuitori și de a oferi celui păgubit posibilitatea obținerii unei reparații în fața organelor administrative sau judiciare.

Problema angajării răspunderii penale a statelor

Controversa privind răspunderea penală a statelor prezintă similitudini cu cea privind persoanele juridice. Legat de aceasta din urmă, dreptul roman a respins, în principiu, ideea răspunderii lor penale, persoanele juridice fiind considerate pure ficțiuni (*societas delinquere non potest*). În consecință, răspunderea penală nu putea să greveze decât persoana fizică. În evul mediu începe să existe o recunoaștere tot mai largă a teoriei privind capacitatea delictuală a corporațiilor, fondatori fiind Bartolus. Ordonanța franceză din 1670 a confirmat pe plan legislativ această doctrină, stabilind că se pot intenta procese împotriva acelor comunități orășenești, rurale care comiteau acte de rebeliune, de violență etc. În perioada revoluțiilor burgheze se produce o nouă modificare în acest domeniu, având loc o reînțoarcere la vechea doctrină din dreptul roman, cerându-se identitatea delincventului cu condamnatul (Savigny). În secolul al XX-lea sau conturat trei tendințe privind determinarea subiectului răspunderii penale:

- potrivit unei concepții, persoana juridică, fiind o ficțiune, nu poate acționa pe plan juridic și deci, nu poate comite un delict (ideea a fost susținută de Jhering, Ziltteman, Ortolan, Garraud ș.a.)
- alți autori susțin că persoanele juridice sunt ființe reale, dotate cu voință proprie, deosebită de voința membrilor care le compun, ele putând fi subiecte ale răspunderii penale (Maestre, Valeur, Donnedieu, De Vabres ș.a.).
- o a treia teorie admite în principiu aptitudinea persoanelor juridice de a comite infracțiuni, dar exclude aplicarea de sancțiuni penale față de ele sau le acceptă numai în cazuri excepționale (Kohler, Michoud ș.a.)¹⁰

Nu intrăm în detalii în ce privește răspunderea penală a persoanelor juridice. Am amintit doar ideile generale afirmate în acest domeniu și care au relevanță și în controversa privind admiterea răspunderii penale a statului. În acest domeniu s-au conturat mai multe opinii:

Statul răspunde penal

Unul dintre inițiatorii acestei concepții este penalistul român Vespasian Pella. Acesta concepe instituția responsabilității internaționale ca protecție juridică a păcii și securității statelor împotriva oricărui act de agresiune și, în general, împotriva oricărei încălcări a drepturilor lor în relațiile internaționale. În lucrarea sa „La criminalité collective des états

¹⁰ Grigore Geamănu, *op.cit.*, p. 273

et le droit penale de l'avenir", publicată în 1926, Pella pune la baza răspunderii internaționale interzicerea războiului de agresiune. Pornind de la aceste idei el susține necesitatea instituirii unei răspunderi penale pentru această crimă internațională, definirea infracțiunii internaționale și incriminarea ei într-un cod represiv internațional, înființarea unei jurisdicții penale internaționale obligatorii. El definește infracțiunea internațională ca fiind orice acțiune sau inacțiune contrară idealului comunității statelor și care violează condițiile fundamentale ale menținerii ordinii internaționale..., sancționată printr-o pedeapsă pronunțată și executată în numele comunității statelor.¹¹

V. Pella încearcă să fundamenteze teza răspunderii penale a statelor pe *teoria criminalității colective*: războiul de agresiune e un fenomen colectiv, rezultatul unei predispoziții psihice de luptă, care ar caracteriza întreaga populație a statului agresor.

El analizează cauzele apariției statului agresor, identificând două categorii de elemente:

- Elementul activ reprezentat de o minoritate a națiunii, care ia inițiativa acțiunilor criminale;
- Elementul pasiv, cuprinzând pe de o parte persoane ușor impresionabile și care, datorită fanatismului și puterii convingerilor ce-i animă, devin cei mai activi propagandiști ai spiritului agresiv și pe de altă parte, marea masă a populației care acționează sub imperiul conformismului social și al sentimentului apărării speciei.

Totodată, Pella identifică două categorii de factori ai criminalității colective a statelor :

- Factorii interiori, constând într-un soi de ereditate criminală, ori un atavism care face să renască în cadrul populației civilizate de azi anumite instincte primitive, absența sentimentului de sociabilitate internațională, exclusivismul, tendințele materiale etc.
- Factori exteriori, dintre care cel mai important e reprezentat de antagonismele care separă națiunile.¹²

Penalistul român consideră că infracțiunea internațională are patru elemente: material, moral, injust și legal, folosind elementul moral pentru a fundamenta răspunderea penală a statelor: ea se bazează pe libertatea de acțiune a statelor, care presupune, la rândul ei, existența unei voințe a statului. Studiile efectuate în domeniul psihologiei colective demonstrează că persoanele morale posedă voință, conștiință și o personalitate perfect diferite de cele ale membrilor lor. Mai mult, statul nu se bazează pe o creație deliberată a lor: viața statului se prelungește de-a lungul secolelor, e superioară existenței efemere a indivizilor. Or, ar fi posibil ca o ficțiune să domine în așa măsură realitatea? Statul, ca și oamenii, are un „suflet”, pe care germanii îl numesc *Volksseele*. Dreptul penal național are misiunea de a proteja statele împotriva agresiunilor. E imposibil ca aceleași state să nu poată fi supusă sancțiunilor represive dacă săvârșesc delikte internaționale. Recunoașterea personalității internaționale a statelor implică și recunoașterea unei responsabilități penale internaționale ale acestora, alături de cea

¹¹ Grigore Geamana, Gh. Moca, *Privire critică asupra concepției lui Vespasian Pelladespre responsabilitatea statelor în dreptul internațional*, în *Analele Universității București*, seria Științe Sociale-Științe Juridice, anul XIII, 1964, p.76.

¹² Vespasian Pella, *La criminalite collective des Etats et le droit penale de l'avenir*, Imprimerie de l'etat, Bucarest, 1926, p.65.

individuală, a persoanelor fizice care au inițiat săvârșirea crimelor în numele statului. Trebuie însă stabilită în primul rând libertatea voințelor statelor, existența unei voințe colective : colectivitatea, reprezentată prin persoanele publice, a avut o reprezentare clară a urmărilor acțiunilor ilicite.¹³

Această teză a voinței autonome a statelor a fost îmbrățișată și de alți autori ai epocii : Trade, Prins, Liszt, Weiss, Bishop, Bustamente y Sirven , Donnedieu de Vabres. Totodată, Lauterpacht¹⁴ consideră că statul e singurul subiect de drept internațional public, toată activitatea în dreptul internațional poate fi reactualizată de stat și, în caz de violare a dreptului internațional, numai statul poate fi responsabil. Fauchille consideră că negarea responsabilității penale a statelor este o idee falsă și periculoasă.¹⁵

În procesul de la Nurnberg, teza responsabilității penale a statului german a fost susținută inclusiv de procurorul britanic Shawcross, care a considerat că statul german în întregul său (țărani, intelectuali etc.) este vinovat de crimele de genocid și de alte atrocități comise de oamenii de stat german în timpul celui de-al doilea război mondial. El își întemeiază afirmațiile pe ideea lui Mommsen, potrivit căreia, un popor care tolerează prea mult timp acțiunile criminale este complice la toate crimele. De asemenea apărarea germană a arătat că reprezentantul nu poate substitui, prin sancțiuni penale aplicate lui, reprezentatul, arătând că, odată condamnat, statul german ar avea o acțiune în regres împotriva autorilor fizici ai crimelor.¹⁶

Totuși, sentința tribunalului de la Nurnberg a respins teza răspunderii penale a statului german, arătând că: „Crimele împotriva dreptului internațional sunt comise de oameni, nu de entități abstracte și numai prin pedepsirea indivizilor care comit asemenea crime pot fi aplicate prevederile dreptului internațional”. D. de Vabres¹⁷, adeptul teoriei răspunderii penale a statului, a motivat soluția Tribunalului, arătând că Tribunalul nu a putut pronunța o sentință contra Germaniei pentru că în momentul procesului statul German suveran nu mai exista.

Printre alți susținători ai teoriei privind angajarea răspunderii penale a statelor este lordul englez Vansittart care a întemeiat o școală în concepția căreia poporul german, care a lăsat să ia naștere militarismul german și apoi hitlerismul agresiv, a dovedit prin aceasta că este complet viciat și incapabil de o pașnică conviețuire cu alte popoare. Alți autori au cerut doar lipsirea lui de drepturi numai pentru un timp determinat, necesar reeducării existând și opinii potrivit cărora era de ajuns să se înlăture regimul hitlerist din Germania, scutind de orice răspundere pe cei vinovați de crimele comise, opinii răspândite de emigranții germani imediat după război.¹⁸

Statul nu răspunde penal

La sfârșitul secolului al XIX-lea, s-au afirmat autori care au criticat concepția răspunderii penale a statelor, considerând că ea este incapabilă societăților. R. Phillimore scria într-un studiu al său că dreptul penal are de a face cu persoanele fizice, ființe gânditoare, sensibile și înzestrate cu voință, iar voința care se exprimă prin intermediul

¹³ *Idem*, p.143.

¹⁴ Gr. Geamănu, *op.cit.*, p. 260.

¹⁵ P. Fauchille, *op.cit.*, p.514.

¹⁶ Francis Amakoue, A. Satchivi, *Les sujets de droit Contribution a l'etude de la reconnaissance de l'individu comme sujet direct du droit international*, L'Harmattan, 1999, Paris, p.142.

¹⁷ *Idem*, p. 218.

¹⁸ A.N. Trainin, *Răspunderea penală a hitleriștilor*, Ed. Cartea Rusă, București, 1945, p. 124.

reprezentării nu îndeplinește această condiție. În monografia intitulată „Crima de stat”, profesorul P. Drost, pornind de la concepția că statul este o ficțiune, respinge ideea răspunderii penale a statului, recunoscând în același timp răspunderea pecuniară a acestuia pentru violarea dreptului internațional, atribuind acestei răspunderi un caracter exclusiv civil. În opinia sa, răspunderea penală pentru crimele de stat revine particularilor. „Dacă statul criminal nu se poate concepe, în schimb se poate imagina un guvern criminal; statul criminal este, din punct de vedere juridic, un non –sens; din contră, un guvern criminal este o realitate și o sfidare deosebit de gravă.”¹⁹

În ce privește afirmația potrivit căreia statul, fiind subiect de drept internațional, e și subiect al răspunderii penale internaționale, Trainin arată că se face o confuzie între două noțiuni: subiectul relațiilor de drept internațional și subiectul atentatelor contra acestor relații. E greșită opinia potrivit căreia nu pot atenta contra unui anumit domeniu de relații decât persoanele având drepturi și obligații în sfera acelor relații.²⁰

Unul din cele mai importante argumente aduse de susținătorii tezei care nu recunoaște răspunderea penală a statului este în *principiul răspunderii penale individuale*.

Acest principiu a fost înscris, deși formal, în Tratatul de la Versailles, care a făcut răspunzător pe fostul împărat al Germaniei de toate faptele de război. Prin Tratatul de la Washington asupra submarinelor și gazelor asfixiante (1922), s-a recunoscut, de asemenea, principiul amintit, care și-a găsit expresia de altfel și în statutele tribunalelor militare internaționale de la Nurnberg și Tokyo.

Și proiectul de cod privind răspunderea internațională face din individualizare axul central al responsabilității.

Printre autorii români care resping ideea răspunderii penale a statelor se numără I. Anghel, C. Molea, M.A. Anghel și Gr. Geamănu. Acesta din urmă arată că statul nu este o ficțiune ci o realitate juridică, dar nu se poate nesocoti faptul că numai persoanele fizice lucrează în numele statului, ca organe proprii. Consideră că problema trebuie privită și în raport cu suveranitatea: statul nu poate fi judecat și pedepsit de către un alt organ, calificând teoria lui Pella ca fiind absurdă.²¹

Unul din autorii străini contemporani susținători ai opiniei analizate este profesorul francez Satchivi. În ce privește noțiunea de voință colectivă, acesta consideră că ea este o ficțiune din punct de vedere psihologic; psihologia nu cunoaște decât voința individuală. Viața colectivă creează un standard de comportament: influența psihologică exercitată de indivizii superiori asupra membrilor colectivității. Dar această influență nu exclude posibilitatea libertății individuale de convingeri și de gândire. În cadrul unei colectivități mici, această influență poate fi eficace, dar în cadrul unei colectivități statale e ireal să vorbim de voința colectivă. Diferitele clase și grupuri sociale care compun națiunea nu au voință colectivă, dimpotrivă, când vorbim de voința statului vorbim de voința grupului comportamental. De aceea răspunderea penală a statelor nu trebuie analizată asemenea celei a persoanelor morale obișnuite. În caz contrar, ar însemna să ne întoarcem la epoca primitivă: Kelsen afirma că omul primitiv gândește și este de factură colectivă. Nu se consideră ca o individualitate esențialmente diferită și independentă de ceilalți, ci ca un element intrinsec al grupului. De asemenea, Satchivi consideră că se face o confuzie între stat și guvern: guvernul se schimbă prin schimbarea persoanelor care-l

¹⁹ Gr. Geamănu, *op.cit.*, p. 277

²⁰ A.N. Trainin, *op.cit.*, p. 127

²¹ Gr. Geamănu, Gh. Moca, *loc.cit.*, p.77.

compun și-și schimbă caracteristicile prin schimbarea regimului. Statul continuă să existe independent de acesta.²²

Sancțiunile aplicabile

Unul din argumentele aduse de cei care resping posibilitatea tragerii la răspundere penală a statului este cel privind imposibilitatea aplicării unei sancțiuni penale acestuia, cum ar fi cea privativă de libertate, ei negăsind nici o altă sancțiune penală potrivită.

V.Pella propune, însă, odată cu teoria sa, și un sistem de sancțiuni aplicabile statului criminal, pornind de la ideea că organizarea represiunii internaționale trebuie să aibă în vedere că răul cauzat prin aplicarea sancțiunilor să fie mai important decât avantajele eventuale ce ar putea fi obținute prin perpetuarea crimei internaționale. Practic, o mare parte din sancțiunile propuse nu par a fi de natură penală, ci de a se încadra în sancțiunile aplicabile în cadrul răspunderii politice a statului. De altfel, și penalistul român le numește sancțiuni diplomatice (avertismentul, întreruperea relațiilor diplomatice etc.), juridice (privarea de exercițiul drepturilor civile, sechestrarea bunurilor statului culpabil aflate pe teritoriu străin etc.), economice (boicouri, embargouri, interzicerea mijloacelor de comunicație, refuzul admiterii cotării la bursă a valorilor statului delincvent etc). Interesante sunt, însă, așa-zisele sancțiuni represive propuse: amenda (care ar ajuta la constituirea unui fond destinat asistenței popoarelor afectate de calamități și care ar avea un caracter subsidiar despăgubirilor, acestea din urmă urmând să fie plătite prioritar), admonestarea sau ocuparea temporară a anumitor teritorii ale statului condamnat. Pella introduce, totodată, o categorie de sancțiuni considerate inadmisibile, printre care: excluderea din Societatea Națiunilor, refuzul de a recunoaște din punct de vedere internațional existența statului condamnat (care ar echivala cu vechea pedeapsă a morții civile, or nu e admisibil ca stigmatul infamiei cauzat de greșelile unei generații să dăinuie secole), pierderea independenței prin anexarea teritorială la stat (care ar echivala pedepsei cu moartea sau cu mutilarea) etc.²³

În ce privește teza răspunderii penale a statelor, ea e susceptibilă de anumite critici:

- ar fi injustă pedepsirea unei întregi națiuni pe baza teoriei voinței colective, combătută, de altfel, judicios de profesorul Satchivi;
- nici teza potrivit căreia statul răspunde penal fiind subiect de drept internațional nu o considerăm suficientă. Așa cum s-a arătat, încălcarea dreptului internațional o face guvernul, nu întreaga națiune.

Cum s-ar împăca însă atunci aceste afirmații cu admiterea răspunderii politice, arteriale, morale a statului? Și în acele cazuri tot guvernele sunt autoarele actelor ilicite, nu întreaga națiune, însă consecința răspunderii se revărsă și asupra populației (vezi cazul instituirii unui embargo, a unei blocade economice, cazul intervenției militare chiar, știrbirea suveranității etc.).

În ce privește sancțiunile, indiferent de modul de calificare al lor, ele sunt, în esență, aceleași acceptate de partizanii ambelor teze, astfel încât nu vedem care ar fi consecința practică a încadrărilor într-o categorie sau alta. Observăm însă două probleme

²² F.A. Satchivi, *op.cit.*, p. 219

²³ V. Pella, *op.cit.*, p. 218-219.

aduse în discuție de V. Pella ²⁴, care ne-ar putea face să înclinăm asupra tezei admiterii răspunderii penale a statelor:

1. aplicarea unor sancțiuni pur penale: amenda, interzicerea exercitării anumitor drepturi civile;

2. problema participației și a pluralității constituite: V.Pella introduce ideea prevederii într-un Cod penal al națiunilor a instituției participației, pe care o clasifică în principală (instigare la crime internaționale a unui stat de către alt stat, considerată ca infracțiune principală, pedepsibilă chiar dacă a fost sau nu urmată de executare) și accesorie, respectiv complicitatea, concretizată, fie într-o acțiune (ajutată la pregătirea săvârșirii infracțiunii, punerea la dispoziție de ofițeri pentru a instrui trupele statului străin în vederea agresiunii), fie într-o inacțiune (omisiunea de a interzice fabricilor particulare de arme și muniții furnizarea de astfel de arme statului agresor).

Pluralitatea constituită e văzută ca o asociație criminală de state.

Dacă nu am fundamenta sancționarea statului criminal pe răspunderea penală, atunci care ar fi temeiul tragerii la răspundere a participanților având în vedere că răspunderea politică, materială, morală, nu cunoaște această instituție? Da, s-ar putea afirma că fundamentul sancționării lor ar fi tratatele și statutele internaționale care interzic asemenea acțiuni. Dar chiar prevederile normelor de drept internațional în acest domeniu au o natură penală, care, e ciudat că, în cazul persoanelor fizice reprezentante ale statului să atragă răspunderea penală, iar în cazul statelor, răspunderea politică.

Oricum, după cum am mai arătat, sancțiunile sunt în principiu aceleași, dar, pentru rigoare juridică, considerăm că ar putea fi încadrate, cel puțin unele sancțiuni aplicate statului criminal (amenda, decăderea din exercițiul unor drepturi) pe fundamentul răspunderii penale, care ar fi, în acel caz, una obiectivă, bazată pe garanție, statul neavând, în ciuda celor afirmate de V. Pella, voință și conștiință proprie, pentru a putea vorbi de o vinovăție și a antrena o răspundere penală subiectivă. Un exemplu în care s-ar putea aplica răspunderea penală a statului ar fi situația tezaurului României, fapta statului rus putându-se încadra, din punct de vedere penal, în abuz de încredere.

O problemă interesantă o constituie și cea a cauzelor justificative. Acestea sunt tratate de doctrina de drept internațional (eroarea de fapt și cea de drept, starea de necesitate, constrângerea materială, legitima apărare, ordinul superiorului ierarhic), dar cum s-ar aplica aceste concepte în ce privește statele, dacă nu am admite răspunderea penală? Unele din aceste cauze ar putea fi invocate în cadrul răspunderii civile (forța majoră, consimțământul statului contractant), dar legitima apărare, de exemplu, care presupune un atac material urmat de o infracțiune internațională duce la sfera răspunderii penale, nu politice și cu atât mai puțin materiale. Aceeași idee se aplică în cazul provocării. De altfel, Pella și-a și pus problema situației în care legitima apărare e precedată de provocare: poate riposta provocatului da loc la legitima apărare? Spre deosebire de dreptul comun, în dreptul internațional nu se admite această posibilitate, pentru că ar da naștere la abuzuri: provocarea unui stat, tocmai pentru a folosi riposta acestuia calificând-o drept atac, și a-și fundamenta astfel agresiunea pe starea de legitimă apărare. De asemenea, penalistul român și-a imaginat chiar o ipoteză de agresiune, pe baza ordinului dat de Societatea Națiunilor, caz în care actul ar fi legitim, aplicându-se în cauză justificativă a ordinului superiorului ierarhic.

²⁴ *Idem*, p. 237.

Considerăm, aşadar ca *de lege ferenda* ar fi justificată introducerea instituţiei răspunderii penale a statelor în dreptul internaţional. Este de înţeles de ce nu s-a făcut până acum, statele nefiind dispuse să semneze un tratat prin care să deschidă posibilitatea comunităţii internaţionale de a le judeca şi condamna penal în viitor. Această raţiune a stat şi la baza numeroaselor tergiversări privind legiferarea unei Curţi penale internaţionale permanente. Lucrări legate de această problemă au avut loc pe tot parcursul secolului trecut începând cu iniţiativa profesorului Pella. Din fericire, la 17 iulie 1998, s-a adoptat la Roma Statutul Curţii Penale Internaţionale, cu sediul la Haga, intrat recent în vigoare.